

Goran Vojnović

V iskanju izgubljenega jezika

Associazione
Mittelfest

NOVA GORICA

GO! 2025
NOVA GORICA
GORIZIA

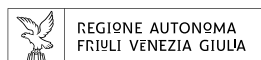
Evropska prestolnica kulture
Capitale europea della cultura
European Capital of Culture

Uradni program
Programma ufficiale
Official programme

NEZMOŽNI UMRETI

*Ugotovitev naborne komisije je bila nepreklicna.
Glasila se je: Ocenjeni so kot nezmožni umreti.
Joseph Roth, Kapucinska grobnica.*

Po naročilu

IO SONO FRIULI VENEZIA GIULIA

Ob podpori

Koproducenta

Medijski partnerji

Nezmožni umreti / Inabili alla morte

Joseph Roth, rojen in vzgojen v habsburškem svetu, je v romanu *Kapucinska grobnica* predstavil sago slovenske plemiške družine Trotta iz Sipolja. Skozi oči najmlajšega Franca Ferdinanda – in skupaj z njegovimi prijatelji, sorodniki, vojaki ... – se od Jadrana do Galicije izrisuje zgodba o razpadu starega nadnacionalnega imperija, o povojnem kaosu ter o velikih sanjah 20. stoletja. Kaj bo z novimi rodovi v viharjih zgodovine? Kaj se bo zgodilo z njimi v Evropi, razdeljeni z železno zaveso? Kako bodo preživeli dve svetovni vojni ter petdesetletni »hladni« in utrujajoči spopad ter nekako postali »nezmožni umreti«?

Mednarodni projekt *Nezmožni umreti / Inabili alla morte* si je zamislil Giacomo Pedini, umetniški vodja festivala Mittelfest, ki si je v okviru približevanja Evropski prestolnici kulture 2025 Nova Gorica – Gorizia zaželel skupaj s slovenskim partnerjem predstaviti zgodbe prebivalstva ob meji v specifičnih in za to regijo ključnih obdobjih nedavne zgodovine. Projekt vključuje tri gledališke predstave. Prva temelji na gledališki adaptaciji romana *Kapucinska grobnica* in slika razpad habsburškega cesarstva. Druga uprizarja novo slovensko besedilo Gorana Vojnovića *V iskanju izgubljenega jezika* in se dogaja ob slovensko-italijanski meji v šestdesetih letih prejšnjega stoletja. Tretja, po besedilu italijanskega pisatelja Paola Di Paola z delovnim naslovom *L'alba dopo la fine della storia* (*Zora po koncu zgodovine*), pa bo osvetljevala iluzorno navdušenje v začetku devetdesetih let. Poleg predstav (prva in tretja v produkciji Mittelfesta, druga v produkciji SNG Nova Gorica) bodo posnete še tri radijske igre – priredbe uprizorjenih besedil v obeh jezikih (v produkciji Rai Radio 3, Rai FVG, Radio Slovenija – Program Ars), dvojezična knjižna izdaja uprizorjenih besedil in dokumentarni film.

Goran Vojnović

V iskanju izgubljenega jezika

6 Zasedba

Martina Mrhar

**8 Razbita slika lahko na odru
zares zaživi**

Intervju z Goranom Vojnovićem

Kaja Širok

18 Začasno sovraštvo

Božo Repe

24 Živahna šestdeseta

O časovnem okviru drame
V iskanju izgubljenega jezika

46 Kontakti

Slovensko narodno gledališče Nova Gorica

Sezona 2024/25, uprizoritev 2

Premiera 14. novembra 2024 na velikem odru SNG Nova Gorica

Koproducenta Mittelfest, GO! 2025 – Evropska prestolnica kulture, Nova Gorica

Predstava je del uradnega programa GO! 2025

Goran Vojnovič

V iskanju izgubljenega jezika

Drugi del trilogije *Nezmožni umreti / Inabili alla morte*

2024

Krstna uprizoritev

Režiser **Janusz Kica**

Prevajalka v italijanščino **Patrizia Raveggi**

Dramaturginja **Martina Mrhar**

Lektorica **Anja Pišot**

Scenografinja **Karin Fritz**

Kostumografinja **Bjanka Adžić Ursulov**

Avtor glasbe **Mitja Vrhovnik Smrekar**

Oblikovalec svetlobe **Marko Vrkljan**

Oblikovalec zvoka **Gašper Torkar**

Asistent režiserja **Jure Srdinšek**

Asistentka scenografinje **Katarina Prislan**

Vodja predstave **Marino Conti**, šepetalka **Maja Dvoršek**
Vodja tehničnih služb **Davorin Kodrič**, producent **Aleksander Blažica**,
oblikovalci luči **Nik Kranjc Gregorčič**, **Renato Stergulić** in **Marko Vrkljan**,
oblikovalci zvoka in videa **Vladimir Hmeljak**, **Jure Mavrič**, **Stojan Nemec**
in **Gašper Torkar**, odrska mojstra **Damir Ipavec** in **Ambrož Jakopič**, odrski
tehniki **Jani Murovec**, **Dean Petrović** in **Bogdan Repič**, odrski delavci
Miralem Hrnjica, **Blaž Kovač** in **Jurij Modic**, oblikovalec scenske opreme
Gorazd Prinčič, rekviziter **Damijan Klanjšček**, frizerki in maskerki **Hermína**
Kokaš in **Katarina Laharnar**, garderoberki **Jana Jakopič** in **Mojca Makarovič**,
scenska mizarja mojstra **Mark Mattiazzi** in **Marko Mladovan**, mojster krojač
Robert Žiković, šivilja **Marinka Colja**, skrbnica fundusa **Tatjana Kolenc**

Predstava nima odmora.

V slovenskem in italijanskem jeziku z italijanskimi in slovenskimi nadnapisi.

Giuseppe Materazzi / Marjan Ramovš

Radoš Bolčina

Roberto Materazzi

Francesco Borchini k. g.

Anna Vieri / Ivana Župančič

Urška Taufer

Stane Ramovš

Aleš Valič k. g.

Metka Ramovš

Vesna Pernarčič k. g.

Lovro Ramovš

Matic Valič k. g.

Mateja Ramovš

Lara Fortuna

Franc Žnidaršič, roj. Vatovec

Gorazd Jakomini

Martina Mrhar

Razbita slika lahko na odru zares zaživi

Intervju z Goranom Vojnovićem

Goran Vojnović, režiser, scenarist, pisatelj, kolumnist in dramatik, je eden najbolj vsestranskih in prepoznavnih sodobnih slovenskih ustvarjalcev.

Kot scenarist in režiser je ustvaril štiri celovečerne filme, *Piran – Pirano*, *Čefurji raus!*, *Nekoč so bili ljudje* in *2017*, ter več kratkih. Med drugim je bil soavtor scenarija za kratki film *Sretan put Nedime* in zanj prejel nagrado srce Sarajeva ter nominacijo za nagrado Evropske filmske akademije. Režiral pa je tudi dramo *Meja sneženja* Marka Sosiča, gledališko koprodukcijo uprizoritev PG Kranj in SSG Trst.

Njegovi romani *Čefurji raus!*, *Jugoslavija, moja dežela* in *Figa* so bili nagrajeni s kresnikom za najboljši slovenski roman preteklega leta, za *Figo* je prejel tudi Župančičevo nagrado. Vsi trije so bili prirejeni za oder, monokomedija *Čefurji raus!* je v gledališču Glej doživela več kot 300 ponovitev, roman *Jugoslavija, moja dežela* pa kar dve uprizoritvi, v SNG Drama Ljubljana ter v koprodukciji Gledališča Koper, Pozorišta Prijedor in Fondacije Friedrich Ebert Stiftung. V zadnjem romanu *Đorđić se vrača*, prav tako nominiranem za kresnika, se ponovno srečamo s protagonistom kultnega romana *Čefurji raus!*.

Izbrane kolumne je objavil v zbirki *Ko Jimmy Choo sreča Fidela Castra*, eseje pa v zbirki *Zbiralec strahov*. Napisal je tudi več dramskih besedil, *Tak si* za SiTi Teater BTC, *Rajzefiber* za Prešernovo gledališče v Kranju, *14 dni* za SLG Celje in *Morje sten* za Gledališče Koper, ter dramatisiral dva romana, *Jutranja zvezda* Knausa Oveja Knausgaarda za SNG Drama Ljubljana in *Pod svobodnim soncem* Franca Saleškega Finžgarja za koprodukcijo uprizoritev SNG Nova Gorica, Cankarjevega doma Ljubljana in SNG Maribor.

Dela Gorana Vojnovića so izjemno priljubljena ne samo med slovenskimi bralci in gledalci, temveč so prevedena tudi v številne tuje jezike in nagrajena z mednarodnimi nagradami. Za roman *Jugoslavija, moja dežela* je prejel italijansko nagrado Latisana per il Nord Est in poljsko nagrado angelus.

Roman *Kapucinska grobnica* Josepha Rotha je navdahn timer italijansko-slovenski projekt *Nezmožni umreti*, ki vključuje tri gledališke predstave. Prva je že nastala maja letos kot odrska priredba romana, druga uprizarja vaše besedilo, tretja pa bo septembra prihodnje leto uprizorila besedilo z delovnim naslovom *Zora po koncu zgodovine* Paola Di Paola. Kakšni so bili vaši prvi občutki ob povabilu, da sodelujete v tem projektu?

Ambicioznih, mednarodnih projektov, pa ne le gledaliških, je na žalost iz leta v leto manj in zato sem ob povabilu začutil predvsem hvaležnost, da sem lahko del projekta, ki je za naše razmere res velik. Poleg tega sem ljubitelj Josepha Rotha in zdelo se mi je, da bi bilo dobro obuditi zanimanje zanj, saj je s svojim jedkim pisanjem o razpadu včerajšnjega sveta izrazil aktualen avtor. Rahlo me je begalo samo to, da naj bi moje besedilo obravnavalo čas petdesetih, šestdesetih let prejšnjega stoletja, čas, o katerem sem v romanu *Figa* resda že pisal, ampak to je bil svet spominov, izrazil imaginarni svet, deloma skrojen po pripovedovanjih mojih starih staršev. A časa je

bilo dovolj in tudi zgodb, ki so me zanimale, tako da sem zlahka privolil.

Središčni dogodek v besedilu *V iskanju izgubljenega jezika* je srečanje dveh bratov. Staneta in Giuseppeja/Marjana so družinske, osebne in zgodovinske okoliščine razdvojile ter ju zapeljale na diametralno različni življenjski poti. A kri ni voda, družinske korenine torej segajo globlje kot ideološke delitve?

Moja izkušnja vojne, tiste v Bosni, je izrazito družinska. Vojna ob razpadu Jugoslavije ni bila le državljanska, morda bi ji lahko rekli celo družinska vojna, saj je šla čez spalnice in razdirala družine, prijatelje, sosede. Druga svetovna vojna je bila seveda drugačna, a vendarle so med njima tudi podobnosti. Ker se vsakokrat izkaže, da poleg ideoloških delitev v vojni privrejo na dan še številne druge: od nacionalnih in verskih do tistih najintimnejših. In zdi se mi, da v svojem pisanju ves čas iščem prav te, da poskušam priti onkraj vseh ideologij, na polje človeškega.

Sta vam bila pred začetkom ustvarjalnega

procesa čas in prostor – Ljubljana, Trst in Lokev ob slovensko-italijanski meji v šestdesetih letih prejšnjega stoletja – dovolj domača ali ste se morali poglobiti v raziskavo zgodovinskih dejstev?

Določeno raziskavo sem seveda moral opraviti, a ta pri mojem pisanju ne igra ključne vloge, saj se poigravam prav z nezanesljivostjo spomina in tudi zgodovine, z različnim razumevanjem tega, kar se je oziroma kar naj bi se zgodilo. V tem pogledu me bolj kot zgodovinska dejstva zanima duh časa, ki veje iz posameznih zgodb, tako iz moje družinske kot iz številnih drugih, ki so zapisane v romanih ali ki jih ljudje pripovedujemo drug drugemu. Ljubljana, Trst in Lokev so zato predvsem scenografija za zgodbo, ki bi se lahko odvijala marsikje v tistem času, pa tudi pozneje. Želel sem namreč povedati zgodbo, ki govori tudi o današnjem času in naših današnjih dvomih in ne le o neki oddaljeni preteklosti.

Generacija mladih, Stanetovih in Giuseppejevih/Marjanovih otrok ter negovalke Anne/Ivane, ki se angažira za ponovno srečanje bratov, ima do minulega

časa, vojnih in povojnih dogodkov, drugačna stališča. V besedilu je poleg konflikta med bratoma pomenljivo izpostavljen tudi medgeneracijski konflikt. Ste se nemara zato odločili za čas sredi šestdesetih – čas afirmacije mladih, porajanja novih idej in upornih gest, ki kulminirajo v študentskih gibanjih leta 1968?

Čas zgodnjih šestdesetih sem izbral predvsem zato, da se čimbolj odmaknem od vojne. Ni me toliko zanimalo povojno obdobje, ko se je nova socialistična družba šele vzpostavljala, marveč me je zanimalo, kako ta družba deluje, ko je vsaj za silo postavljena, ko se ljudem že začno postavljati določena vprašanja, četudi neizgovorjena, ko se že kažejo prve razpoke v družbi – tudi medgeneracijski konflikti. Zdelo se mi je, da bo tako možnih več vzporednic z današnjim časom, ko se nekaj podobnega dogaja tudi nam. Mi smo pred dvajsetimi leti polni zanosa in sanj vstopili v evropski prostor, zdaj pa odkrivamo njegove prve razpoke in smo priča resnim konfliktom, tako generacijskim kot tudi družbenim.

Dramske osebe vašega besedila spominjajo na Pirandellovske figure, so nesmrtni, neumrljivi kot literarni liki in se vztrajno ozirajo v preteklost ter iščejo resnico. Obsesivno se ukvarjajo s tem, kaj se je dejansko zgodilo, kako in zakaj ... V uvodni didaskaliji ste zapisali: *Smo v prostoru spominov. Spomin pa je nezanesljiv*. Se vam je takšna izbira forme porodila skupaj z odločitvijo, da boste pisali o tem, kako se dva brata po štiridesetih letih spet srečata?

Ne, forma je prišla mnogo pozneje. Želel sem pisati o srečanju dveh bratov, še bolj pa o potlačeni identiteti, ki privre na površje, a sem se hotel odmakniti od realizma, predvsem pa od komornosti, ki bi jo takšna trpka drama prinesla. Poleg tega sem do dogajanja želel vzpostaviti določeno distanco, nisem hotel, da bi mene in potem tudi gledalce ta zgodba iz preteklosti povsem posrkala vase. Čutil sem, da moram nekako razbiti sliko na odru, da bi zares oživel, da ne bi postala le zbledela podoba nekega minulega časa. Čutil sem, da ta zgodba potrebuje še eno dimenzijo, a sem potreboval kar nekaj časa, da sem iznašel primerno formo. In pri tem mi je,

to moram povedati, bil v veliko pomoč Marko Bratuš, s katerim sva imela res konstruktivne pogovore.

Spraševanje, kaj se je v preteklosti dejansko zgodilo, ni vznemirljivo samo na ravni interpretiranja zgodovine, ki je vsakokrat znova agenda političnih obračunavanj, ampak se z njim soočamo tudi v vsaki družini. Možgani so zapleteni in zelo poseben »mehanizem«, vsakomur kreirajo svojo zaznavo, predstavo, spomin ... in ta se s časom še spreminja glede na vse ostale izkušnje, s katerimi se soočamo. Bi lahko parafrazirali naslov projekta *Nezmožni umreti* (citat iz Rothovega romana) kot *Nezmožni pomniti enako*?

Ne samo, da spomin ustvarja čisto svojo zaznavo resničnosti in so podobe, ki se nam vtisnejo v spomin, zato pogosto zelo drugačne od tistih, ki so se vtisnile ljudem okoli nas, temveč so med podobami vrzeli, luknje, ki jih naši možgani nato zapolnijo po svoje. Drugače povedano, vsakdo lahko iz podob v svojem spominu sestavi svojo zgodbo. In pogosto prav zgodbe zamenjujemo za spomine, čeravno so v resnici le zgodbe, ki so zelo poljubno spletene iz bledečih spominov.

Vsak posameznik ubira svojo pot v kombinatoriki okoliščin, naključij in zavestnih izbir, vsaka družina sestavlja svojo zgodbo sorodnosti in intrig, vsak narod piše svojo zgodovino skupnosti in razklanosti ter po svoje postavlja zunanje meje, ki naj bi si jih sicer danes vsi želeli presegati ... So pa arhetipi, ki nas nemara le globlje povezujejo?

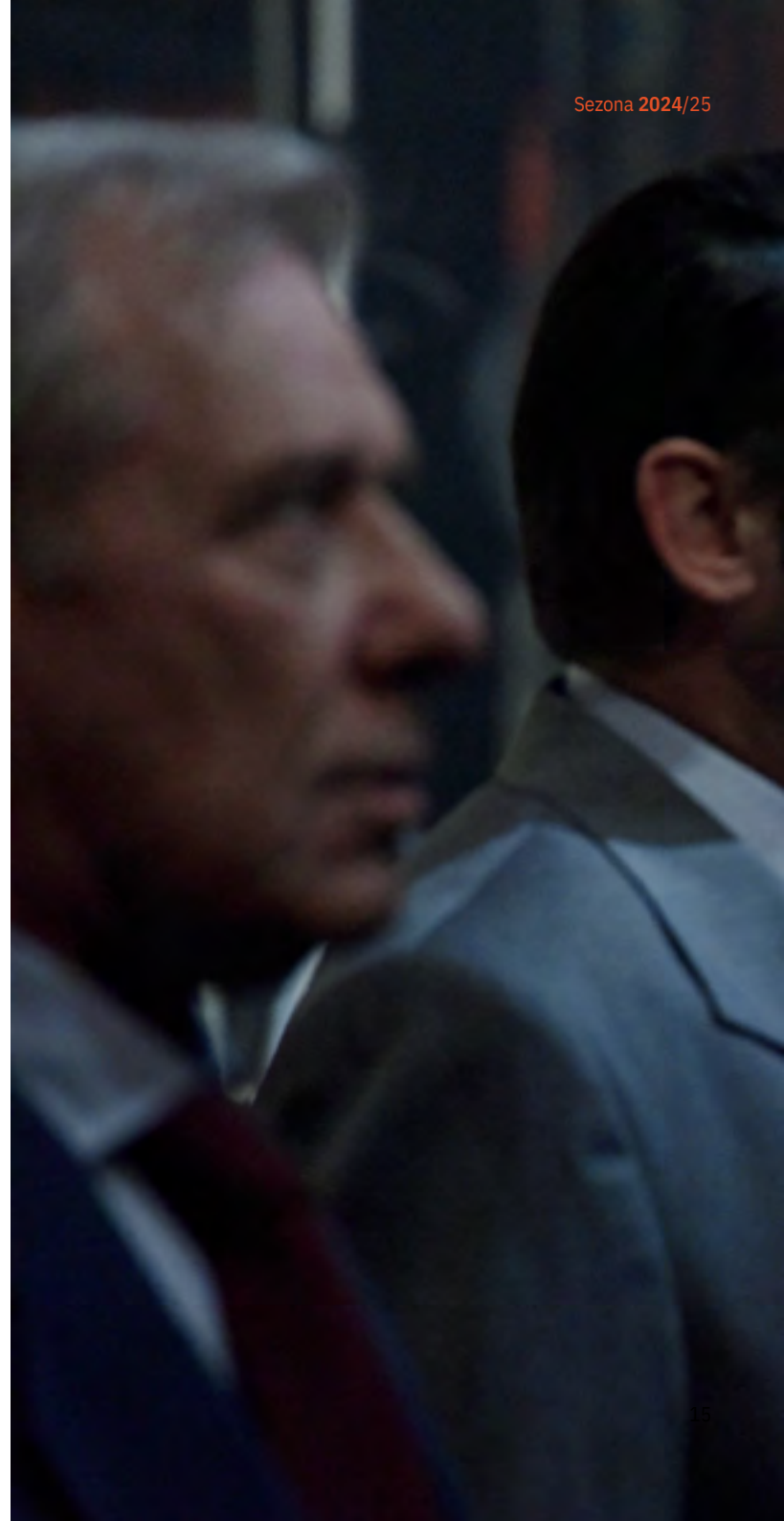
Vsi smo prepojeni s časom in tudi prostorom, v katerem živimo, četudi mu zavestno

neradi pripadamo. Prostor je pač nečist, neenoten, obmejni prostor seveda še toliko bolj. Zato raje govorimo o kulturi in jeziku, ki ju vendarle lažje zamejimo in očistimo, vendar sam vse bolj verjamem, da sta čas in prostor mogočnejša krojača ljudskih duš. Odraščanje v nekem času in bivanje v določenem prostoru te zaznamujeta morda še bolj kot to, da govoriš določen jezik in pripadaš določeni kulturi.

Ko govorimo o meji, radi govorimo o stiku različnih kultur ali o mešanju jezikov, a po mojem bi morali govoriti predvsem o skupnem prostoru, tako nekdanjem kot današnjem, o prostoru, ki si ga delimo in ga sooblikujemo, tudi o prostoru, kjer smo bili, ampak nas ni več. Prostor je namreč kot družina, poln je vsakdanjih sporov in tudi globljih travm, a hkrati ljubezni in naklonjenosti, predvsem pa od njega težko pobegneš. Lažje je pobegniti od kulture in jezika, še lažje od nacije in vere.

In je blagodejno, če zmoremo travmatične individualne in kolektivne izkušnje reflektirati z distance ter tako marsikakšno hudo situacijo uzreti kot komično?

Humor je obrambni mehanizem in nam pomaga prebroditi najtežje trenutke. Zato poznamo številne šale, ki so nastale sredi najhujših groz, sredi obleganja Sarajeva, recimo. Črni humor je zatočišče mnogih nesrečnežev. In humor je odrešitev, ki pogosto pride šele s časom. Ko smo zmožni smejati se tragičnemu, smo na nek način odrešeni. Za današnjo združeno Evropo ni nepomembno, da se je bila v drugi polovici 20. stoletja sposobna začeti smejati svojima velikima vojnama in večnim sovražnostim. A mene zanima humor tudi kot krinka, kot maska, za katero skrivamo svoja resnična čustva in poglede.

Aleš Valič, Gorazd Jakomini, Radoš Bolčina, Lara Fortuna, Matic Valič

Kaja Širok

Začasno sovraštvo

*Tudi meja je začasna, so rekli. In?
Nihče več ne verjame v to. Začasne stvari so najtrajnejše.
Goran Vojnović, V iskanju izgubljenega jezika*

Večina Primork in Primorcev povezuje konec druge svetovne vojne predvsem z množičnimi manifestacijami in nadaljevanjem boja za pravične nacionalne meje. Vprašanje Julijske krajine in njene zasedbe je ostalo nerešeno še dolgo po koncu vojne in se je kmalu razvilo v eno izmed kriznih povojnih evropskih žarišč. Zavezniki so kot podpisniki premirja z Badogliem zahtevali, da to območje preide pod njihovo upravo, pri čemer so se sklicevali na med vojno izraženo zahtevo po nadzoru nad tržaškim pristaniščem ter prometnimi povezavami z notranjimi deželami. Kljub pričakovanju, da se bo Jugoslovanska armada v skladu z dogovori, sklenjenimi med Titom in Alexandrom marca 1945, umaknila z »osvobojenih« ozemelj, so slednji naleteli na odločno držo vojske, da se s teh območij ne bo umaknila. *Te kraje smo osvobodili, ker etnično pripadajo naši domovini*, je Tito zapisal v depeši 9. maja 1945, štiri dni po tem, ko je Winston Churchill v Fultonu nad Evropo spustil znamenito železno zaveso. Diplomatska (hladna) vojna, ki se je začela v prvem tednu maja, je odražala prvi trk moči med vojnimi zmagovalci, ki so polja interesnih sfer začeli oblikovati še pred koncem vojne. Junija 1945 je glede na dogovore ter beograjski in devinski sporazum zavezniška vojska le prevzela oblast na zahodnem delu novonastale demarkacijske linije, ki je zasedeno območje razdelila na dve coni: cono A, ki jo je upravljala Zavezniška vojaška uprava (ZVU), in na vzhodno cono B, ki jo je upravljala Vojaška uprava Jugoslovanske armade (VUJA).

Smo pač na nesrečni zemlji rojeni, zopet so nas razdelili na A-Slovence in B-Slovence, je novo razdelitev komentiral pisec šempetrske kronike NOB. Nepreklicen odhod jugoslovanskih vojakov iz osvobojenih ozemelj so spremljale bučne demonstracije prebivalstva, ki je žalostno in ogorčeno opazovalo, kako mora domača vojska proti svoji volji se umakniti iz slovenske Gorice. Ob priložnosti naj se bi matere borcev in druge matere tudi postavile pred tanke, da bi preprečile odhod vojske, a je vse bilo zaman. *Svoboda je bila*, kot je zapisano v solkanski kroniki, *kratko odmerjena*.

Silvino Poletto, bivši partizan in dolgoletni goriški predsednik VZPI-ANPI, je takratno situacijo komentiral kot *začetek težkega razvoja obmejne linije, najhujše, kar bi jih na območju lahko pričakovali*. Demonstracije so se skozi celotno obdobje ZVU nadaljevale tako v Trstu kot v Gorici. Nestrinjanje z zavezniško oblastjo, z njenimi ukrepi šikaniranja in pretepanja civilistov, predvsem slovenskih demonstrantov, so botrovala množičnim shodom prebivalstva. Ljudje niso demonstrirali zgolj proti novi oblasti, temveč so z masovnimi srečanji izkazovali zahtevo po nacionalni rešitvi vprašanja pravične meje. Obdobje zavezniške uprave je poleg ekonomskih in socialnih težav zaznamovalo stopnjevanje konflikta in fizičnih obračunov med člani obeh nacionalnih skupin, ki sta tako z besedami kot dejanji ozemlje zahtevali zase. Iz pregledanega gradiva ter iz spominov ljudi izstopajo zgodbe o borbi prebivalstva za svoje mesto in nam nakazujejo, da konec vojne ni prinesel konca nasilja, ni zaustavil družinskih tragedij, izginjanja prebivalcev po kraških brezni ali prekinil njihovega zapiranja v posebne zapore, iz katerih so se nekateri vračali šele desetletje kasneje. Ljudje v obeh conah so bili podvrženi rednim ustrahovanjem, ovadbam in sistematičnemu pregledovanju hranjenja prepovedanega orožja ali pretihotapljenega blaga. Medtem ko je cvetel črni trg, ki je marsikomu prinesel boljša povojna izhodišča, je večina prebivalstva predvsem iskala izhod iz bede in pomanjkanja v pričakovanju vrnitve oziroma priključitve tamponskega ozemlja nacionalnemu teritoriju. Pighe G., posebni dopisnik Reuterja, je situacijo opisal s sledečimi besedami: *Bilo je, kakor bi sedeli na sodčku dinamita ...*

V pričakovanju obiska mednarodne razmejitvene komisije je rasla napetost med prebivalstvom in vedno bolj očitna je bila ekstremna polarizacija populacije. Tudi tisti prebivalci, ki do takrat svoje identitete niso manifestirali, bodisi zaradi mešanih zakonov ali solidarnosti razrednega boja, so stopili na ulice. Sčasoma je večina prebivalstva izbrala svojo stran in se zanjo bila pripravljena boriti. V vmesnem polju, med obema ognjema, je ostalo zelo malo ljudi, ki so opredeljevanje doživljali kot travmo in konec sveta, v katerem so živeli. Spomini, ki nam orišejo to kompleksno obdobje, so še danes polni žalosti, jeze, borbe za tisto, kar je vsaka vpletena stran imela za svoje. Novo mejo je namreč – ne glede na nacionalno pripadnost – vsakdo doživljal kot zgodovinsko krivico in izdajo lastnega naroda. Celo tisti, ki so se med vojno v imenu antifašizma borili na isti strani, so sčasoma nad ideološki boj postavili nacionalni interes. Silvino se spominja, da sta razdelitev ozemlja in nova rešitev meja prinesla negotovost, bolečino in jezo. Ideali, da se bo po vojni zaživel drugače, so se razblinili s podpisom pariške pogodbe. *Kot partizani smo se borili proti fašizmu, za boljšo prihodnost. Po vojni se je začela nova vojna znotraj vsake družine. 10. februarja 1947: podpis mirovne pogodbe je bil tragičen dogodek za vse, za družine, ki so odhajale. Vprašanje meja je tragično. Zarisati mejo in razdeliti ozemlje je tragedija*.

Evelina, hči italijanskih priseljencev, rojena v Saloni d'Isonzo (Anhovo), je bila vzgojena v idealih delavskega razrednega boja in je ob reševanju vprašanja meje bila postavljena pred dilemo. Bratov odhod v partizane in sožitje z delavskimi slovenskimi družinami je zanjo bila potrditev, da je antifašistična fronta vojno zmagala in ljudje lahko zaživijo skupaj. A vendarle je na protestih stopila na stran italijanske rešitve. *Ko sem se vračala domov, sem srečala dekle iz prijateljske družine, ki je sodelovala na manifestaciji za slovensko Gorico ... torej sva bili na nasprotnih straneh, in ko sva se srečali na poti domov, mi je pokazala žaljiv znak, in čeprav sva se imeli radi ... se je začelo pojavljati sovraštvo*.

Vilma, doma iz predmestja Gorice, je konec vojne dočakala v koncentracijskem taborišču. Po vrnitvi domov se je zavzela za

projugoslovansko rešitev meje, saj je menila, da se v mestu kljub prihodu zaveznikov ni spremenilo nič. Močno sovražstvo do Slovencev je ostalo prisotno tudi po zarisani meji in razdelitvi ozemlja. Vilmina družina se je odločila ostati, saj so bili navezani na svojo zemljo in skupnost. *Ni bilo prijetno. Doživeti vojno in vse ostalo in se potem morati boriti naprej ... Tisti, ki so me poslali v taborišče, so se svobodno sprehajali ... Sprehajal se je po Korzu, in če me je srečal, me je pljunil in rekel Titina!*

Italico, Italijan po imenu in duši, je bil iz mešane furlansko-slovenske družine. Na demonstracijah za pripadnost mesta je redno sodeloval na proitalijanski strani. Njegov bratranec, Fortunat iz Kozaršč, je vedno manifestiral na jugoslovanski strani. Konec manifestacij sta se bratranca dobivala za isto mizo in jedla skupaj. Čeprav sta sodelovala na nasprotnih straneh, nista nikoli izgubila občutka do družinske solidarnosti. Družino je vezala tudi bolečina izgube starega očeta, ki so ga partizani v prvih majskih dneh prišli iskat na dom in odpeljali. Za njim se je izgubila vsaka sled. *Seveda, v tistih dneh je bilo sovražstvo, to so bili dnevi deportacij ... Vse družine so imele kakšnega deportiranega sorodnika ... Bilo je težko. Bilo je veliko sovražstva. In kasneje je trajalo dolgo, da je to izginilo ... oziroma, da se je omililo.*

Nasilju, usmerjenemu proti italijanskemu in slovenskemu prebivalstvu maja 1945, lahko kot kontrapunkt postavimo nasilje nad slovenskim prebivalstvom in italijanskimi predstavniki antifašističnih organizacij v septembru 1947, ob umiku zavezniških vojakov iz cone A. Takrat so lokalni prebivalci začeli z izgredi in pretepi, usmerjenimi proti slovenski skupnosti, pri čemer oblasti kljub številnim zahtevam po pravnem ukrepanju niso posredovale. Italijanski prebivalci v svojih spominih teh dogodkov ne opisujejo. Na novoustanovljenem Svobodnem tržaškem ozemlju (STO), ki je obstajalo do leta 1954, so se boji za meje nadaljevali. Dokumentarni film *Slovensko primorje* iz leta 1948, ki ga je režiral Metod Badjura, izrazito nakazuje upanje Slovencev po združitvi Primorske z matično domovino. Film skozi zadnje kadre, v katerih Badjura prikazuje tržaško morje, simbolično nagovarja Slovence, ki so po razmejitvi ostali

zunaj slovenskih meja, in jih spodbuja k vztrajanju v prizadevanjih za pravično ureditev mej. Na podoben način je svoje nestrinjanje z mejo izkazovalo italijansko prebivalstvo; leta 1949 izdani film *Trpeče mesto* (*La città dolente*) je oblikoval povojni kolektivni spomin na trpljenje izgnancev ter konfliktno odnose, ki so nastali zaradi novih političnih delitev. S svojo močno simboliko in emotivnimi zgodbami je film postal referenca za razumevanje doživetij in občutkov ljudi, ki so se morali soočiti s statusom beguncev.

V iskanju in razkrivanju družinskih travm se srečujemo z jeziki in tišinami, ki jih ne poznamo, a se zavedamo, da so bili vsi nekoč del ene družine. Travme nasilja in bolečine, ki se prenašajo iz generacije v generacijo, ostajajo zabetonirane v identitetah skupnosti. V tej kompleksni mreži čustev in spominov se zdi, da zgodovina ni zgolj del preteklosti; skupnost ji ne dovoli, da zaide v pozabo. Namesto tega ostaja prisotna kot senca vseh začasnosti, ki jih v življenju ne potrebujemo, a jih nosimo s sabo.

Leta 2024 se zdi, kot da se je čas v obmejnih prostorih zaustavil v stanju trajnih začasnih razmejitev. Občutki odtujenosti, prisoten strah pred novimi pandemijami, militarizacija v imenu miru – vse to naj bi bilo zgolj prehodno, a vztrajno oblikuje naš vsakdan. Želeli bi si verjeti, da so podobe, ki polnijo naslovnice – novi begunski valovi, militarizirane meje, porast desničarskih strank, novi centri za pridržanje ljudi in površinska estetika družbenih omrežij –, le minljive anomalije, ki se nas ne tičejo. A resnica je, da prav te domnevnočasne rešitve postajajo nova normalnost. Tisto, kar naj bi bilo začasno, vse bolj usmerja našo prihodnost in ustvarja dolgoročne, trdne ureditve.

Božo Repe

Živahna šestdeseta

O časovnem okviru drame *V iskanju izgubljenega jezika*

V politično-ideološki interpretaciji, kakršna se je razvila po padcu berlinskega zidu, naj ne bi bilo bistvenih razlik med vzhodnoevropskim »realnim socializmom« in slovensko (jugoslovansko) obliko samoupravnega socializma. V resnici je Jugoslavija vzhodnoevropski tip socializma po sovjetskem vzoru opustila že v prvih povojnih letih, leta 1948, ko je prišlo do »informbirojevskega« spora s Sovjetsko zvezo in mednarodno komunistično organizacijo Kominform / Informbiro. Da bi se ubranila pred napadom Sovjetske zveze in vzhodnoevropskih držav, se je povezala z zahodom. Sredi petdesetih let, po Stalinovi smrti, pa je znova normalizirala tudi odnose s Sovjetsko zvezo in vzhodnoevropskimi državami in nato dobra štiri desetletja uspešno živela kot vmesna država med obema blokoma. Usmerila se je tudi v tretji svet ter bila ena od ustanoviteljic in voditeljic gibanja neuvrščenih.

Največje politične in ekonomske spremembe ter spremembe v načinu življenja sta slovenska in jugoslovanska družba doživeli v šestdesetih letih. Te so bile mešanica tehnološkega in drugega napredka v svetu ter dinamičnih notranjih sprememb. Močno se je spremenila stanovanjska kultura, v kuhinje so prišli hladilniki, v kopalnice pralni stroji. Prej osrednji kuhinjski prostor je zamenjala dnevna soba, v kateri je dominiral novi medij, televizija. Klasične trgovine s puliti so začele zamenjevati samopostrežne Mercatorjeve trgovine. Spremenila se je tudi kultura oblačenja in preživljanja prostega časa, v Slovenijo so namreč prodrli zahodni glasbeni in modni vplivi, na glasbeni sceni so se pojavile prve pop in rock skupine. Po vojni rojena generacija (generacija blaginje, babyboom generacija oziroma »boomerji«) se je uprla močni generaciji svojih staršev. Upor se je izražal v zavračanju rigidnih vzorcev socialistične morale, obnašanja in oblačenja – suknjiče in kravate so zamenjali dolgi lasje in kavbojke. Zgražanja so povzročala našminkana dekleta v mini krilih, pojavil se je toples. Vendar je bil upor tudi družbeno angažiran, že leta 1964 se je zbudilo študentsko gibanje, izrazito politično in socialno noto pa so imele demonstracije leta 1968. Mladi so z ustanavljanjem komun načenjali

tradicionalne vzorce klasične družine. Slovenijo je zajela zgodnja motorizacija po italijanskem vzoru z motornimi skuterji in »fički«. Ni naključje, da je prav v Kopru že leta 1954 nastala tovarna Tomos.

Nastete spremembe so bile posledica političnih sprememb t. i. partijskega liberalizma, ki se je začel razvijati v začetku šestdesetih, višek pa doživel konec šestdesetih in v začetku sedemdesetih let s Stanetom Kavčičem, predsednikom tedanje vlade oziroma izvršnega sveta. Partijski liberalizem je bil usmerjen v več političnega pluralizma v obstoječih političnih organizacijah. Socialistična zveza delovnega ljudstva, naslednica Osvobodilne fronte, naj bi kot najštevilčnejša politična organizacija postala koalicijska, a na socialističnih osnovah. Partijski liberalizem se je zavzemal za gospodarske reforme in tržni ekonomski koncept ob močni socialni državi ter vztrajal pri večji samostojnosti Slovenije v federaciji, vključno s pravico do navezovanja neposrednih mednarodnih kontaktov, najemanja mednarodnih posojil in s principom kotizacije pri vzdrževanju federacije. Prizadeval si je tudi za večjo samostojnost pri obrambni politiki na ravni republiške teritorialne obrambe, pravice do služenja vojaškega roka v lastni republiki (kjer ta ni mogoča pa v nacionalno homogenih enotah) in pravice do uporabe nacionalnega jezika v vojski.

Ekonomski koncept je predvideval razvoj propulzivnih panog, kot so trgovina, bančništvo, promet, turizem, storitvene dejavnosti, svetovanje, inženiring, razvojno gledano tudi informatika in računalništvo. Slovenija naj bi izkoristila vse prednosti Jugoslavije in hkrati postala most med vzhodnimi in zahodnimi državami, ekonomsko pa naj bi se zgledovala predvsem po zahodu. Energetsko naj bi gradila na razvoju »čistih« energij, kot so nafta, plin, jedrska energija. Upravno naj bi bila policentrična, vendar z enotnim in iz centra uravnavanim šolstvom, zdravstvom, kulturno, raziskovalno in znanstveno dejavnostjo ter davčno politiko.

V šestdesetih letih se je prvič po vojni razvila civilna družba izven

ustaljenih političnih organizacij. Izstopalo je perspektivovsko gibanje, ki je izšlo iz kulturne *Revije 57*. Pripadniki so se zbrali okrog revije *Perspektive*, ki je začela izhajati 1960, ukinili pa so jo leta 1964. Pri njej so sodelovali Dominik Smole, Primož Kozak, Lojze Kovačič, Peter Božič, Rudi Šeligo, Dane Zajc, Veno Taufer, Gregor Strniša, Taras Kermauner, Veljko Rus, Janko Kos, Jože Pučnik, Vital Klabus, Marijan Kramberger, Ivo Urbančič in še nekateri modernistični ustvarjalci tedanje generacije. Del je bil politično odporniški do oblasti, del jim je bil lojalen in je vztrajal v okvirih kulturne kritike. Ideološka komisija Centralnega komiteja Zveze komunistov Slovenije, ki jo je vodil Stane Kavčič, je uredništvo revije skušala »spraviti k pameti«, na koncu pa so se oblasti odločile, da revijo ukinejo. Politično žrtveno jagnje je postal najbolj izpostavljen in politično angažiran perspektivovec Jože Pučnik, ki je bil obsojen na več let zapora. Perspektivovsko gibaje je zamrlo. Nekaj časa je ostalo še avantgardno gledališče Oder 57, ki je junija 1964 skušalo uprizoriti igro Marjana Rožanca *Topla greda*. Igra je smešila tedanjo kmetijsko politiko, temeljila pa je na članku Pučnika O dilemah našega kmetijstva, ki so ga objavile *Perspektive*. Premiera v Križankah je bila zaradi zrežiranih protestov občinstva iz Agrokombinata Kmetijske zadruga Grosuplje prekinjena, po časopisih in forumih so se začele ostre polemike. Predstavo so skušali ponoviti v študentskem naselju v Rožni dolini, oblasti so jo sicer dovolile, a opozorile, da bo prišlo do novih protestov, ki jih milica ne bo mogla preprečiti in zavarovati igralcev in publike. Predstavo so nato ustvarjalci sami odpovedali, skupaj z njo pa je zamrl tudi prvi povojni val študentskega gibanja, ki se je navezoval na perspektivovsko gibanje.

Večine ljudi ti politični boji kulturnikov niso kaj dosti zanimali, prav tako ne nadzor Službe državne varnosti nad različnimi skupinami, ki so jih oblasti štejele za nevarne (kulturniška opozicija, informbirojevci, zagovorniki buržoazne ureditve, politična emigracija, še posebej tista v bližini meje, in ljudje, povezani z njo ...). Srednji razred se je krepil, osebni standard je rasel, turizem, dopusti na Jadranu, potovanja, nakupi v tujini so postajali sestavni del življenja.

Slovenija je bila najrazvitejši in v kulturnem smislu najbolj prozahodno orientiran del Jugoslavije. Ker meji na Italijo in Avstrijo in ima v obeh državah tudi manjšine, ji je to – z izjemo prvih poveljnih let – omogočalo stalne stike s tema dvema državama in možnost realne primerjave standarda ter načina življenja. Zato so se oblasti v Sloveniji od srede petdesetih let dalje prizadevale, da bi osebni in družbeni standard približale sosednjima kapitalističnima državama.

Italija je v poveljni Jugoslaviji postala prvo okno v zahodni svet. Meja z njo je bila leta 1947 potegnjena na novo in v korist Jugoslavije, vendar je bila na terenu boleča in neživljenjska ter je globoko zarezala v življenje prebivalcev. Prvič so sicer tako grobo delitev globlje v notranjosti doživeli že leta 1920 z rapalsko mejo. Vzpostavitev socialistične Jugoslavije in potem spor z Informbirojem sta iz ideoloških razlogov razdelila manjšinsko prebivalstvo. V nekaterih primerih je do delitev prihajalo tudi že prej v času fašizma med obema vojnima ter partizanskega odpora med drugo svetovno vojno.

Nova poveljna meja je ponekod šla med hišami, čez vrtove ali pa je, kot na primer v Mirnu, po diagonali presekala pokopališče. V prvem obdobju so pogrebci, ob provizorični razmejitvi in navzočnosti zahodnih vojakov na eni in jugoslovanskih na drugi strani, krsto dobesedno potiskali iz ene države v drugo, da so se od pokojnika lahko poslovili sorodniki na obeh straneh meje. Dokler niso bili postavljeni mejniki, so ljudje mejne količke tudi premikali, da bi si ohranili košček vinograda ali njive. Odnosi z Italijo so bili napeti vse do leta 1954, ko je bilo z drugim londonskim memorandumom rešeno t. i. tržaško vprašanje. Svobodno tržaško ozemlje je bilo razdeljeno med Jugoslavijo in Italijo, meja pa je preko osimskih sporazumov (1975) in osamosvojitve Slovenije ostala nespremenjena vse do danes.

Do srede petdesetih let so bili prehodi meje redki, pravico do njih pa so imeli ljudje, ki so živeli v stometrskem obmejnem pasu, in dvolastniki, tisti, ki so imeli zemljo na obeh straneh meje. To je tako kot v času

rapalske meje povzročilo tvegano, a donosno tihotapstvo. Leta 1955 sta Jugoslavija in Italija podpisali sporazum o obmejnem prometu – videmski sporazum, prvi tak med kapitalistično in socialistično državo v času hladne vojne. Pravica prehoda meje je bila razširjena na vse obmejno prebivalstvo v krogu desetih kilometrov in prehodi so postali množični. Obmejni prebivalci so zlasti radi obiskovali sejme, na primer sejem na praznik svetega Andreja v Gorici, kjer so na stojnicah kupovali poceni blago. Med najbolj priljubljenimi artikli so bile »bambole«, to so velike otroške punčke v pisanih oblekicah, ki so jih nato kot okras postavljali na sredo zakonskih postelj. Kupovali so tudi konfete za poroke, žvečilne gumije, tipične italijanske sladkarije, obleke, ki jih v Jugoslaviji ni bilo, na primer birmanske obleke ali »šuškavce« (plašče iz umetnih materialov, ki so šumeli), sončna očala in razne modne dodatke. Blago z obmejnih italijanskih stojnic je že v petdesetih, še bolj pa v šestdesetih, močno oblikovalo okus slovenskih in jugoslovanskih kupcev. Ko danes mlade generacije kupujejo superge vseh mogočih znamk, le redkokdo ve, da poimenovanje izhaja iz tovarne Superga v Torinu, saj so njeni prvi športni copati v Slovenijo prišli z zgodnjimi čezmejnimi nakupi. In da tudi nadimek znanega igralca Janeza Hočevarja Rifleta izhaja iz kavbojk znamke Rifle, kupljenih čez mejo.

Na drugi strani pa je maloobmejni promet pri Italijanih, ki so živeli v bližini meje, razbijal predsodke in strah pred komunistično Jugoslavijo. Začeli so jo množično obiskovati zaradi nakupov mesa in druge cenejše hrane, lova, rekreacije in rastočega turizma. O tem govori tudi prisrčen in duhovit dokumentarni film iz leta 1961 *Kje je železna zavesa* po besedilu Janeza Menarta v režiji Maka Sajka.

Odperte meje so Jugoslavijo spodbujale, da je razvijala svojo industrijo proizvodov za široko potrošnjo, a je razvoj na mnogih področjih zaostajal za zahodom ali pa ponudbe ni bilo dovolj, zato je Italija ostala privlačna za nakupe oblek, gospodinjskih aparatov in drugih artiklov. Vpliv italijanske kulture je sicer segal tudi na druga področja,

še posebej na glasbeno. Sanremski festival je spodbudil nastanek podobnih festivalov v Jugoslaviji, tudi Slovenske popevke, ki se je začela leta 1962 na Bledu in se nato preselila v Ljubljano.

Koncept maloobmejnega prometa tako z Italijo kot Avstrijo je ostal živ do konca osemdesetih let, vendar je bil že v zgodnjih šestdesetih presežen. Potni list je brez posebnih administrativnih težav postal dosegljiv večini ljudi (odrekli so jih tistim, ki so jih šteli za nasprotnike države in sistema, ter nabornikom, ki še niso odslužili vojske); vize za sosednje države pa so bile postopoma ukinjene. Leta 1962 se je prvič po vojni zgodilo, da je jugoslovanski državljani lahko legalno kupil devize do zneska 15.000 dinarjev, to je petdeset tedanjih ameriških dolarjev.

Jugoslovanski samoupravni socializem šestdesetih in kasnejših let je kljub nekaterim kapitalističnim elementom v osnovi ostajal socialističen. Skušal je združevati dva svetova. Temeljil je na egalitarizmu, polni zaposlenosti, veliki socialni zaščiti, specifični socialistični ideologiji in morali. V ospredje je postavljala skupnost, a hkrati dopuščal individualnost in poseben tip socialističnega potrošništva. Mešanica socialističnega sistema in posnemanje zahodnih kapitalističnih vplivov sta v Sloveniji ustvarila nenavadno kulturno ozračje: ljudje so verjeli v Tita, samoupravljanje in neuvrščenost, toda tudi v pralne stroje, hladilnike, televizorje in druge postulate potrošniške družbe.

Aleš Valič

Francesco Borchì, Urška Taufer, Radoš Bolčina

Urška Taufer, Gorazd Jakomini, Lara Fortuna, Vesna Pernarčič

Vesna Pernarčič, Lara Fortuna, Aleš Valič

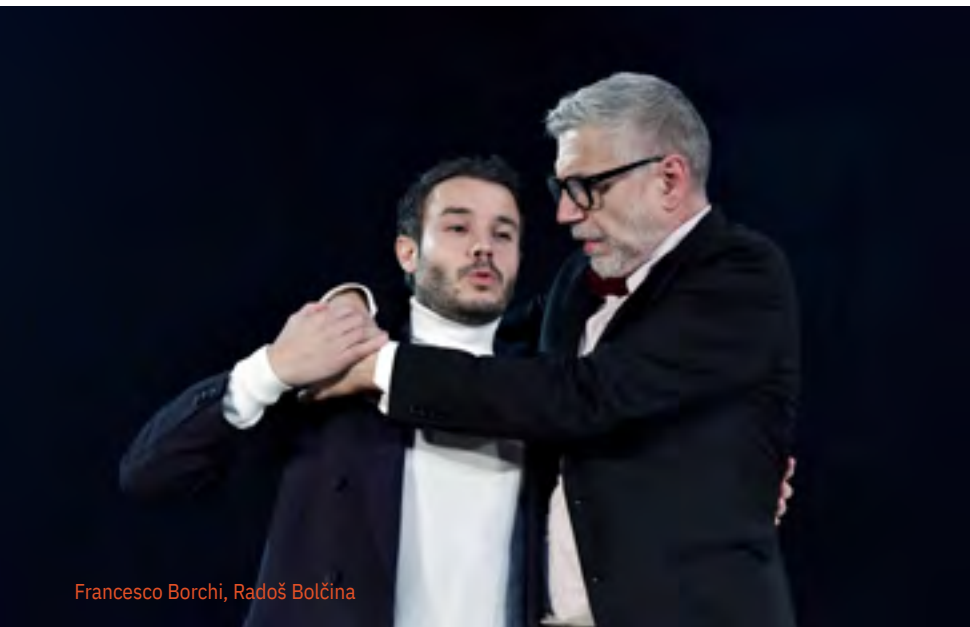
Gorazd Jakomini, Aleš Valič

Urška Taufer, Radoš Bolčina

Urška Taufer, Francesco Borchì, Lara Fortuna, Aleš Valič, Matic Valič, Vesna Pernarčič

Francesco Borch, Radoš Bolčina

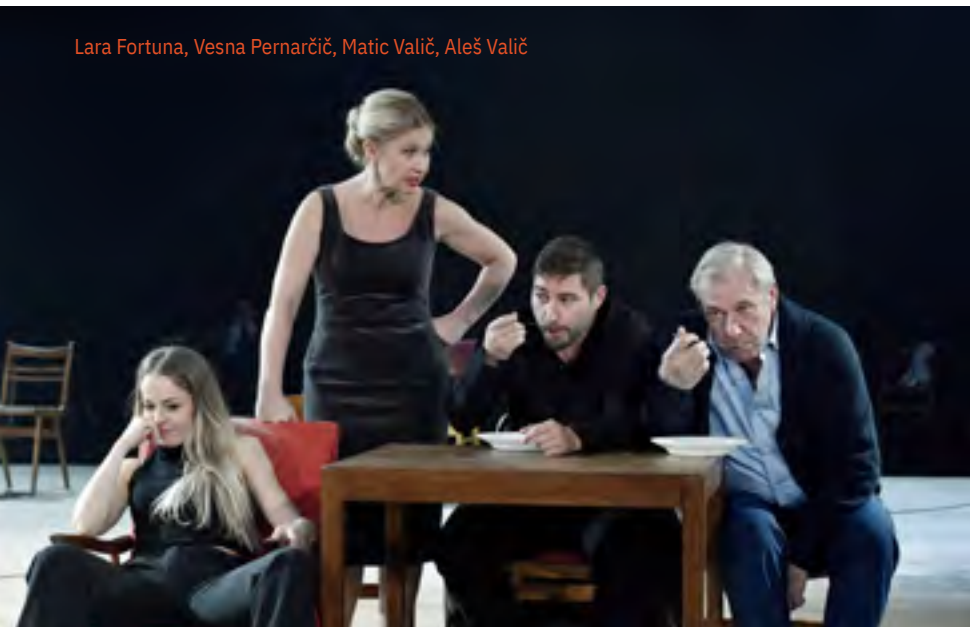

Lara Fortuna, Vesna Pernatčič

Radoš Bolčina, Francesco Borch, Urška Taufer

Lara Fortuna, Vesna Pernarčič, Matic Valič, Aleš Valič

Vesna Pernarčič, Aleš Valič, Radoš Bolčina

Radoš Bolčina

Radoš Bolčina, Aleš Valič

Kontakti / *Contacts*

Slovensko narodno gledališče Nova Gorica / *Slovene National Theatre Nova Gorica*

Trg Edvarda Kardelja 5,
5000 Nova Gorica, Slovenija / *Slovenia*
T +386 5 335 22 00, F +386 5 302 12 70
info@sng-ng.si, www.sng-ng.si

Direktorica / *General Manager*
Mirjam Drnovšček
E mirjam.drnovscek@sng-ng.si
T +386 5 335 22 10

Umetniški vodja / *Artistic Director*
Marko Bratuš
E marko.bratus@sng-ng.si
T +386 5 335 22 10

Poslovna sekretarka / *Business Secretary*
Barbara Skorjanc
E barbara.skorjanc@sng-ng.si
T +386 5 335 22 10

Dramaturginji / *Dramaturgs*
mag. **Ana Kržišnik Blažica**
E ana.krzisnik@sng-ng.si
T +386 5 335 22 00
in / *and*
Martina Mrhar
E martina.mrhar@sng-ng.si
T +386 5 335 22 00

Lektorica / *Language Consultant*
Anja Pišot
E anja.pisot@sng-ng.si
T +386 5 335 22 00

Vodja Mladega odra Amo in abonmajev
za otroke, dramaturginja
/ *Chief of Young Stage Amo and Season's*
Programme for Children, Dramaturg
Tereza Gregorič
E tereza.gregoric@sng-ng.si
T +386 5 335 22 02

Vodja odnosov z javnostjo / *Publicity Manager*
Metka Sulič
E odnosizjavnostjo@sng-ng.si
T +386 5 335 22 50

Vodja programa / *Programme Manager*
mag. **Barbara Simčič Veličkov**
E organizacija@sng-ng.si
T +386 5 335 22 04

Vodja računovodstva / *Chief Accountant*
Neža Lango
E neza.lango@sng-ng.si
T 386 5 335 22 07

Vodja tehničnih služb
/ *Manager of Technical Services*
Davorin Kodrič
E davorin.kodric@sng-ng.si
T +386 (0)5 335 22 14
M +386 (0)41 318 911

Producent / *Producer*
Aleksander Blažica
E aleksander.blazica@sng-ng.si
T +386 5 335 22 14

Blagajna / Box Office
E blagajna@sng-ng.si
T +386 5 335 22 47
vsak delavnik / *workdays*
10.00–12.00 in / *and* 15.00–17.00
ter uro pred pričetkom predstav
/ *and an hour before each performance*

Svet SNG Nova Gorica / *Council SNT Nova Gorica*

Robert Gajser (predsednik / *president*), Klavdija Figelj (podpredsednica / *vice president*),
Martina Mrhar, Damjana Pavlica, Marjan Zahar

Strokovni svet SNG Nova Gorica / *Expert Council SNT Nova Gorica*

Andrejka Markočič Šušmelj (predsednica / *president*), Tereza Gregorič (podpredsednica / *vice president*),
mag. Alida Bevk, Igor Komel, Matija Rupel, Aleš Valič

Dejavnost SNG Nova Gorica financira Ministrstvo za kulturo Republike Slovenije.
Del spremljevalnega programa sofinancira Mestna občina Nova Gorica.

Partnerji

Sponzor

Medijska sponzorja

Gledališki list SNG Nova Gorica, sezona 2024/2025, številka 2

Izdajatelj SNG Nova Gorica

Predstavnica Mirjam Drnovšček

Urednica Martina Mrhar

Uredništvo mag. Ana Kržišnik Blažica, Anja Pišot

Lektorica Anja Pišot

Fotografa Mankica Kranjec (str. 13), Peter Uhan

Prelom Idejološka Ordinacija

Ilustrator Luka Seme

Naklada 300, Tisk A-media

SNG Nova Gorica ISSN 1581-9884

Cena publikacije je 2 evra.

